

Слободян Ярослав Іванович – доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук Івано-Франківського факультету Національного університету “Одеська юридична академія”

Криміналістична методика на сучасному етапі та її роль у розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями

Стаття присвячена розгляду сучасного стану останнього розділу криміналістики – криміналістичної методики. Основна увага приділена встановленню ролі та значення криміналістичної методики для розкриття, розслідування та попередження злочинів вчинених організованими злочинними угрупованнями. Виділено вимоги, яким має відповідати сучасна криміналістична методика розслідування цієї категорії злочинів та запропоновано найефективніші способи забезпечення новими методиками практичні підрозділи.

Ключові слова: криміналістична методика, злочин, розслідування злочинів, попередження злочинів, організоване злочинне угруповання.

Сьогодні питання боротьби з організованою злочинністю постало особливо гостро, що пов’язане, насамперед, із складною політичною та економічною ситуацією в державі, на фоні якої протиправні діяння стають більш організованими, жорстокими та некерованими. Зростає не лише кількість злочинів, але й з’являються нові, розслідування яких потребує відповідної обізнаності та кваліфікації. З огляду на це, важливе значення у правоохоронній діяльності займають досягнення науки і техніки, зокрема криміналістики. Саме остання має випереджати злочинність, розробляти нові методи боротьби з нею, бути основним радником для правоохоронних органів при здійсненні ними своїх основних функцій. Криміналістична методика як розділ криміналістики роз’яснює як використовувати досягнення криміналістичної техніки

і тактики у процесі розслідування окремих злочинів залежно від їх видової чи групової приналежності; при цьому враховує потреби практики, наукові дослідження у сфері методики, а також досягнення інших наук. Тому, питання вдосконалення криміналістичної методики є завжди актуальним і необхідним не лише для науки, а й практики боротьби з організованою злочинністю.

Метою статті є розгляд та аналіз сучасного стану криміналістичної методики як розділу науки криміналістики, а також встановлення її значення у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями.

Криміналістична методика розслідування злочинів завжди була в центрі уваги вчених-криміналістів, оскільки постійно потребує удосконалення існуючих і створення нових методик розслідування сучасних злочинів. Зокрема, слід назвати таких вчених як: Р. С. Белкін, П. Б. Біленчук, А. Н. Васильєв, І. А. Возгін, А. В. Іщенко, І. М. Лузгін, В. Ю. Шепітько та ін. Але з безперервним розвитком організованої злочинності, появою нових видів злочинів криміналістична методика знаходиться у стані активного розвитку і тому потребує постійного вивчення й удосконалення.

Підвищення професійної майстерності слідчих вимагає чіткої організованості, диференціації та систематичності. На весь цей процес потрібно витратити багато часу, якого у слідчих і так обмаль, адже розслідування злочинів обмежене процесуальними строками. Виходить, що спеціальна література існує, але вивчати її ніколи, потрібно щось чітко визначене з конкретними вказівками – методика розслідування.

Методика розслідування злочинів може розглядатися у двох аспектах. По-перше, це сам процес розслідування злочинів як специфічна діяльність уповноважених законом органів та осіб, що здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування певних видів злочинів. По-друге, це розділ науки криміналістики, який містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів. Саме у взаємозв'язку цих двох напрямів – практичного і теоретичного – методика розслідування злочинів виявляє своє призначення, сприяючи розробці наукових рекомендацій і запровадженню їх у практику розслідування злочинів [1, С. 369].

На нашу думку, методика розслідування – це сукупність взаємопов'язаних слідчих та інших дій, що здійснюються у певній послідовності з метою повного, всебічного та швидкого розслідування і попередження злочинів. Іншими словами, це своєрідний алгоритм дій для слідчого з організації та планування розслідування, де чітко встановлено коло питань, що підлягають встановленню, застосування технічних

засобів, перелік слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, необхідних тактичних прийомів тощо, вибір яких залежать від злочину конкретного виду. Якщо говорити про окрему методику, то вона формується на основі типових способів учинення певного виду злочину та інших елементів криміналістичної характеристики, враховуючи при цьому характерні для них слідчі ситуації.

Методика розслідування окремих видів злочинів – це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з розслідування та попередження окремих видів і груп злочинів. Якщо криміналістична тактика ґрунтується на нормах кримінального процесу, то методика розслідування окремих видів злочинів більше пов'язана з нормами кримінального права. Наприклад, методика розслідування крадіжки, вбивств, екологічних злочинів, злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями тощо [2, С. 6].

Одним із важливих завдань методики розслідування є розробка найбільш ефективних методів і засобів розкриття та розслідування злочинів, побудова їх криміналістичної характеристики, оптимізація процесу розслідування окремих видів злочинів на основі використання даних про типові слідчі ситуації, системи типових версій, комплекси слідчих дій, організаційних і оперативно-розшукових заходів [3, С. 352].

Аналізуючи стан криміналістичної методики, слід відмітити позитивні зміни у її змісті, коли від описового способу викладення програм розслідування перейшли до формалізованих моделей у вигляді алгоритмів послідовності слідчих дій, розшукових і профілактичних заходів. У свою чергу, методики окремих видів злочинів мають формуватися поетапно і містити особливості, специфіку розслідування, детальні рекомендації з проведення попереднього та початкового етапів розслідування окремих видів злочинів, починаючи з моменту отримання інформації про подію злочину й профілактичних заходів, із урахуванням змісту типових слідчих ситуацій, а також висунутих по кожній з них загальних й окремих версій [4, С. 310].

Криміналістична методика безпосередньо пов'язана із практикою розслідування злочинів, оскільки сприяє найбільш успішній організації та здійсненню розкриття, розслідування та попередження злочинів узагалі та злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, зокрема. Такий зв'язок взаємний, бо теорія з практикою невід'ємні. Так, ефективність методичних розробок залежить від того, наскільки часто слідчий звертається до них і чи знаходить відповіді на запитання, що його цікавлять з приводу організації роботи у конкретній справі.

Сьогодні вченими-криміналістами розроблено методики розслідування найбільш поширених видів злочинів, а саме: вбивств, зґвалту-

вань, крадіжок, грабежів, розбійних нападів, вимагань, хабарництва, контрабанди, податкових злочинів, злочинів у сфері комп'ютерних технологій, екологічних злочинів тощо; і навіть є рекомендації розслідування їх різновидів. Наприклад, убивства на замовлення, крадіжки вантажів на залізничному транспорті [5, С. 742–745]. Однак стрімкий розвиток організованої злочинності та поява нових злочинів потребує розроблення нових методик їх розслідування.

Варто констатувати той факт, що, розслідуючи злочин, часто виникає необхідність у зверненні до спеціальної літератури за пошуком відповідей на певні запитання з організації та планування. Досвідчені слідчі звертаються до методик рідко, оскільки мають за плечима чималий досвід і вже сформовану впевненість у своїх діях. Однак, кожен злочин особливий і потребує індивідуального підходу, тому в них іноді виникає необхідність уточнити обставини, що підлягають встановленню, види судових експертиз, які слід призначати у конкретній справі, питання, що ставляться експертом, тощо. Особливого значення криміналістична методика має для молодих спеціалістів, які приступили до виконання своїх службових обов'язків відразу після отримання юридичної освіти. Не маючи досвіду практичної роботи, звернення до методичних рекомендацій з розслідування конкретного злочину завжди буде слугувати своєрідною підказкою і надасть змогу правильно організувати та спланувати розслідування. Методика розслідування має бути для таких слідчих настільною книгою. Вони ж мають діяти дотримуючись рекомендацій у ній, щоб досягти максимального ефективного результату при розслідуванні певного злочину. Ці рекомендації містять поетапні алгоритми дій, враховуючи специфіку кожного виду злочину, виключають можливість помилкового проведення слідчих дій, вказують на обрання найефективніших методів розслідування, що дозволяють досягти максимального результату у найкоротший строк.

Процес створення методик нелегкий, їх розробка вимагає взаємодії з практичними підрозділами. Методика має містити точну та апробовану практикою інформацію, оскільки у подальшому впливає на ефективність розслідування та попередження злочинів.

Для встановлення ефективності криміналістичної методики слід зосереджувати увагу на проблемних питаннях удосконалення рекомендацій у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями. Так, при формуванні методик мають бути враховані результати: узагальнення досвіду розслідування цієї категорії злочинів; узагальнення та аналіз способів учинення таких злочинів та інших обставин, що дозволяють розробити криміналістичну характеристику; вивчення спеціальної літератури із урахуванням цієї категорії злочинів; виявлення закономірностей, тен-

денцій та ознак, характерних для таких злочинів. Не менш важливим є розроблення криміналістичної характеристики злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, яка надасть змогу сформулювати уявлення про злочин в цілому та його особливості, й у подальшому сприяти ефективному розслідуванню. Також, важливою умовою повноти та ефективності криміналістичної методики є розробка таких рекомендацій із розслідування, які б забезпечували застосування всіх передбачуваних законом заходів з метою розкриття злочину та встановлення осіб, що їх вчинили. Тобто, криміналістична методика має забезпечувати реалізацію відповідних кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм [6, С. 341].

Аналізуючи практику розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, можемо сміливо стверджувати, що потреба у зверненні до методики розслідування виникає у разі, якщо:

- слідчий вперше розслідує такий вид злочину;
- у слідчого бракує досвіду;
- виникла складна слідча ситуація, де задіяна значна кількість підозрюваних, пов'язана з тяжкістю діяння, тощо;
- слідчий з метою економії часу або небажання діяти самостійно звертається до вже існуючого алгоритму дій та рекомендацій з організації та планування розслідування.

На жаль, якою б досконалою не була методика, все одно вона не може довгий час задовольняти потреби практики. Різноманіття кримінальних справ, непередбачуваність слідчих ситуацій і особливо поява нових видів злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, вимагають пошуку додаткової літератури з інформацією про особливості розслідування. Такі дані слідчі знаходять на курсах підвищення кваліфікації, під час службової підготовки, а також при вивченні нових методик розслідування окремих видів злочинів.

Можна констатувати, що з кожними роком криміналістика поповнюється різноманітними рекомендаціями з розслідування різних видів злочинів. З одного боку, це є позитивним, однак у такій кількості інформації дуже складно зорієнтуватися і не вся вона доходить до практичних працівників, тому значно знижується ефективність використання наукових досягнень у боротьбі з організованою злочинністю.

Як би там не стверджували вчені, слідчі недостатньо використовують досягнення криміналістичної методики внаслідок відсутності часу, можливостей, низької зацікавленості тощо, на нашу думку, завданням учених є вдосконалення існуючих методик і створення нових, щоб вчасно передбачити той чи інший злочин і швидко та ефективно його розслідувати.

На нашу думку, сучасна криміналістична методика розслідування злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, має відповідати таким основним вимогам, а саме:

- бути доступною, тобто викладеною просто та зрозуміло;
- реальною, тобто можливою у застосуванні при розслідуванні та попередженні злочинів;
- зміст методики має відповідати конкретному злочину, що розслідується, його специфіці;
- мати чітко визначені рекомендації з організації розслідування;
- усі рекомендовані дії мають бути ефективними та безпомилковими, щоб при їх застосуванні досягти максимального результату при мінімальній затраті часу й зусиль;
- методичні рекомендації мають йти в ногу з часом, тобто відповідати сучасному законодавству, новим досягненням науки і техніки, новим способам учинення злочинів.

На практиці існує проблема пошуку відповідної методики, коли слідчі знають, що мають бути якісь допоміжні матеріали, а от де їх знайти виникає питання. У цьому разі, у підрозділі мають бути організовані невеликі бібліотеки і на службовій підготовці мають демонструватися нові методики розслідування злочинів. Тут знову ми говоримо про налагоджену взаємодію вчених з практиками: розробили нову криміналістичну методику – передайте її у практичні підрозділи! Також, можливо віднайти необхідну методику на кафедрах криміналістики у навчальних закладах, їх бібліотеках.

Поряд із зазначеним, на нашу думку, слід створити електронну бібліотеку криміналістичних методик, доступ до якої б мали лише правоохоронні органи. Це надасть змогу слідчим безперешкодно та швидко віднайти необхідну їм методику розслідування конкретного злочину та ознайомитися з нею. В свою чергу, науковці через такий електронний ресурс зможуть оперативно та без зайвих зусиль забезпечити усі без винятку слідчі підрозділи удосконаленими та новими криміналістичними методиками.

Отже, криміналістична методика відіграє важливу роль у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів загалом і злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, зокрема, що полягає у наданні настанов рекомендаційного характеру з ефективної організації та планування розслідування. Так сталося, що сучасний стан боротьби зі злочинністю та рівень розвитку науки криміналістики потребують створення більш повних і сучасних методик розслідування окремих видів злочинів. Тому науковцям постійно є над чим працювати.

Список використаних джерел

1. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2001. – 684 с.
2. Криміналістика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Спарк, 2000. – 687 с.
3. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
4. Возгрин И. А. Введение в криминалистику: история основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – Санкт-Петербург : Пресс, 2003. – 473 с.
5. Криміналістика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма “КОНТРАКТ”: ИНФРА-М, 2003. – 748 с.
6. Криміналістика : учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Я. Л. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; [под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.

Статья посвящена рассмотрению современному состоянию последнего раздела криминалистики – криминалистической методики. Основное внимание сконцентрировано на значении криминалистической методики для раскрытия, расследования и предупреждения преступлений, совершенных организованными преступными группами. Определены критерии, которым должна соответствовать современная криминалистическая методика расследования этой категории преступлений и предложены эффективные способы обеспечения новыми методиками практических подразделений.

The article is devoted to the consideration of the modern state of final chapter of criminalistics – criminalistics method. Basic attention is concentrated on the value of criminalistics method for crimes detection, investigation and prevention of crimes committing by the organized criminal groups. Requirements to which modern criminalistics method of investigation of separate types of crimes must answer and the most effective methods of providing practical subdivisions by the new methods are proposed.

Стаття надійшла до редакції журналу 22 жовтня 2012 року.